

Bezdětní a postoje k rodičovství

Jana Paloncyová – Hana Hašková – Sylva Höhne – Věra Kuchařová – Lucie Žáčková – spolupráce Aco Lukić

Shrnutí

- Podle populačních prognóz zůstane bezdětná téměř každá pátá žena narozená v první polovině 80. let 20. století, v generacích mladších by to měla být zhruba každá desátá.
- Podle výzkumu VÚPSV by se někdy v budoucnu chtělo stát rodičem sedm z deseti dotázaných bezdětných, pouze jeden z deseti rodičovství ve svém dalším životě otevřeně odmítl.
- Dosavadní bezdětnost označili za jednoznačně svobodnou volbu tři z deseti respondentů.
- Ti, kteří si děti přáli, se přikláněli k obecně v české populaci sdílenému ideálu dvou dětí.
- Za nejdůležitější podmínky pro to být rodičem označili bezdětní fungující partnerský vztah, samostatné bydlení a dostatečný příjem.
- Z provedeného výzkumu zaměřeného na bezdětné ve věku 25 až 44 let plyne několik doporučení, jak podpořit naplňování rodičovských plánů, např.:
 - zvýšit obecnou informovanost o opatřeních rodinné politiky,
 - zlepšit podmínky zaměstnávání rodičů malých dětí, především podpořit a vhodně nastavit flexibilní formy práce a rovněž posílit záruky návratu rodiče po rodičovské dovolené do původního zaměstnání,
 - zajistit dostatečnou nabídku služeb péče o děti v předškolním věku.

Úvod

Česká republika se v evropském kontextu řadí k zemím s nejnižším podílem bezdětných žen. Mezi ženami narozenými ve 40. a 50. letech minulého století zůstalo bezdětných jen kolem 5 %, u mladších generací se však tento podíl zvyšuje. Historicky nejvyšší, téměř pětinový podíl bezdětných je odhadován u žen narozených v první polovině 80. let. V mladších generacích by měl daný podíl postupně klesat na přibližně 11 % (Kurkin, 2019). V odborných kruzích je předmětem zájmu nejen vývoj bezdětnosti, ale i její sociodemografická podmíněnost a socioekonomické důsledky. Sledovány jsou dopady na stárnutí populace, důchodový systém či trh práce. Přidruženým tématem je také asistovaná reprodukce (Kreyenfeld, Konietzka, 2017).

Hlavní poznatky z výzkumu

V rámci víceletého projektu VÚPSV „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů“ byl v roce

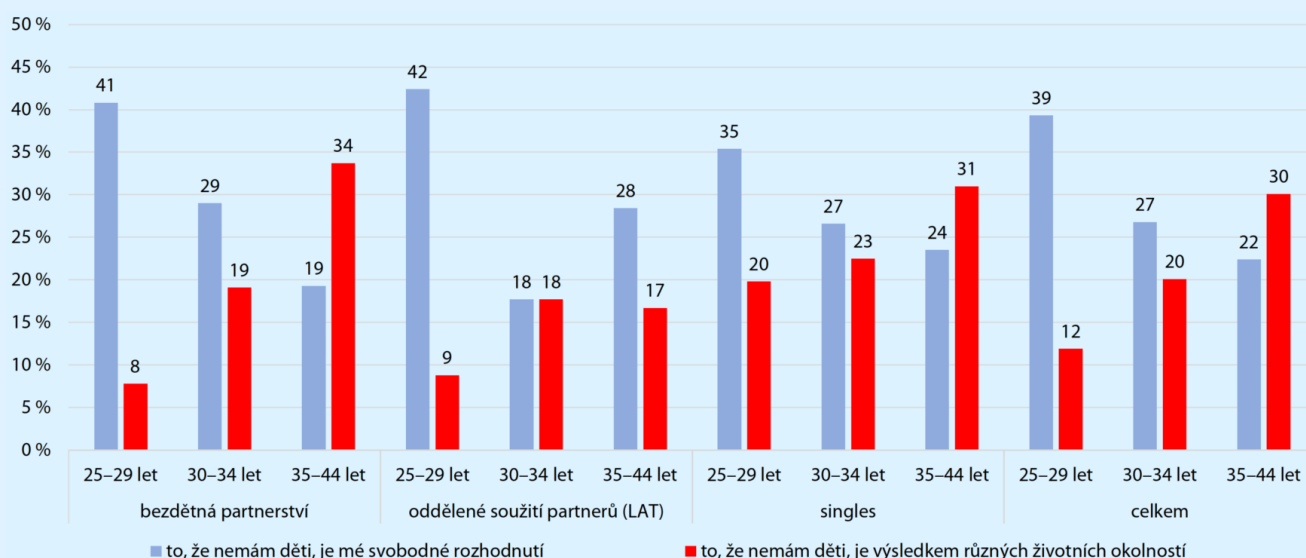
2020 realizován výzkum zaměřený na bezdětné ženy a muže ve věku 25 až 44 let. Rodičem by se v budoucnu chtělo stát sedm z deseti dotázaných. Pouze jeden z deseti respondentů si žádné děti otevřeně nepřál (ostatní o tom buď zatím neměli představu nebo děti mít nemohou). Bezdětnost je silně korelována s partnerskou situací. Bezdětní mající v době výzkumu partnera/partnerku byli v naprosté většině nesezdaní. Oddělené bydlení partnerů bylo spíše nedobrovolné, vynucené různými okolnostmi, zejména nepříznivou finanční situací a nedostupností vhodného bydlení. To přispívá k výraznějšímu odkladu rodičovství. Ani singles však nebyli se svým současným statusem spokojeni, neboť tři čtvrtiny z nich by rády navázaly nový partnerský vztah. Překážku však spatřovaly v málo příležitostech k seznámení, mezi další důvody patřilo v době výzkumu upřednostňování zálib, pracovní seberealizace byla zdůrazňována více mezi vzdělanějšími respondenty.

Rodičovské plány se v průběhu života vlivem osobních životních zkušeností i vnějších okolností mohou měnit. V době výzkumu pokládali

Svémi policy briefs nabízí VÚPSV stručná shrnutí odborných poznatků a kvalifikovaná doporučení ohledně aktuálních témat sociální politiky.

Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., (VÚPSV) je veřejnou výzkumnou institucí provádějící aplikovaný výzkum v oblasti práce a sociálních věcí na regionální, celostátní i mezinárodní úrovni. Vykonal rovněž konzultantskou činnost, organizuje konference a vydává odborné publikace.

Graf č. 1 **Současná bezdětnost jako výsledek svobodné volby nebo důsledek životních okolností** (krajní postoje podle typu partnerství a věku, v %)

Pozn.: V grafu jsou znázorněny pouze krajní kategorie, ostatní položky na škále tvoří dopočet do 100 %. Jednalo se o sedmibodovou škálu s krajními variantami „To, že nemám děti, je mé svobodné rozhodnutí“ a „To, že nemám děti, je výsledkem různých životních okolností“.

Zdroj: Palonciová a kol. (2020)

svoji dosavadní bezdětnost za jednoznačně svobodné rozhodnutí tři z deseti respondentů. Jedna pětina ji naopak výslovně považovala za výsledek různých životních okolností. S rostoucím věkem byla bezdětnost častěji vnímána jako nedobrovolná, zejména mezi bezdětnými žijícími v partnerství a mezi singles. V případě singles byl však podíl těch, kteří se řadili mezi nedobrovolně bezdětné, vysoký již ve věku 25 až 29 let (graf č. 1). Právě u této skupiny se výrazně promítá vliv chybějícího partnerského vztahu, důležitého pro založení rodiny. Mezi bezdětnými staršími 35 let výrazně stoupl podíl těch, kteří se domnívali, že dítě už mít nejspíš nebudou, přestože by ho chtěli, a i těch, kteří děti mít nemohou, zejména mezi ženami.

Rodičovství je podle názorů bezdětných něco, po čem ženy a o něco méně i muži, přirozeně touží. Rozhodnutí nemít děti je podle dotázaných českou společností nezdědka odsuzováno. Postoj respondentů k rodičovství byl ambivalentní, přisuzovali mu jak pozitivní, tak negativní atributy. Na jedné straně vnímali rodičovství jako příležitost pro zvýšení subjektivního pocitu pohody (well-being) nebo štěstí, pro to necítit se osamělý, dítě je podle nich rovněž jeden z faktorů pro posílení partnerského vztahu. Na druhé straně dotázaní reflektovali vysoké finanční náklady a velké psychické a fyzické vypětí spojené s výchovou dítěte. K negativním aspektům rodičovství se přikláněli spíše vzdělanější, zejména ženy.

Přesto by si polovina dotázaných přála mít ve svém životě dvě děti. Není překvapivé, že mezi bezdětnými byla v porovnání s českou populací častější preference jednoho dítěte a nižší preference tří a více dětí (17 %, resp. 7 %; dalších 17 % dětí buď nechce nebo je mít nemůže, každý desátý zatím v době výzkumu představu o rodičovství neměl). K ideálu dvoudětné rodiny se v České republice dlouhodobě přiklání přibližně dvě třetiny českých občanů, necelá čtvrtina dává přednost rodině s více potomky a necelá desetina upřednostňuje rodinu s jedním dítětem (CVVM, 2020).

Uvedené postoje se odrážejí do způsobu, jakým by respondenti řešili případné těhotenství. Narození dítěte by uvítali především muži a ženy žijící v partnerství (46 % mužů, resp. 44 % žen), početní byli mezi nimi i ti, kteří by byli těhotenstvím ženy zaskočení, ale dítě by si ponechali (39 % mužů, resp. 30 % žen). Naopak každá druhá respondentka bez partnera nevěděla, jak by se v takové situaci zachovala nebo odmítla na otázku odpovědět.

V opačném případě, tj. v situaci, kdy by si respondent dítě přál, ale přirozenou cestou by to nebylo možné, by zhruba polovina uvažovala společně s partnerem/partnerkou o umělém oplodnění, dvě pětiny o adopci či pěstounské péči. Umělé oplodnění nebo adopce bez životního partnera/partnerky jsou již mnohem méně představitelné způsoby dosažení

rodičovství, podobně jako přirozené početí bez stálého partnera nebo porod dítěte náhradní matkou.

Doporučení pro rodinnou politiku

Úkolem rodinné politiky, která si klade i propopulační cíle, je **minimalizovat bariéry rodičovství** těm, kteří si ho přejí a brání jim hlavně strukturální a institucionální bariéry, ale i ostatním, kteří se obávají jeho nákladů a dopadů.

Za vůbec nejdůležitější předpoklady pro rodičovství považovali respondenti ve výzkumu VÚPSV **možnost samostatného bydlení a dobrý partnerský vztah** ověřený společným soužitím před případným sňatkem či narozením dítěte. Mezi další podmínky, které by měly být před založením rodiny naplněny, patří také **dostatečný příjem** k tomu, aby jeden z rodičů mohl zůstat s dítětem doma, a rovněž shoda na tom, že na péči o dítě se budou podílet oba partneři. Za poměrně důležité, ale již s nižší intenzitou, pokládali respondenti podmínku skloubení pracovních povinností s péčí o dítě mladší nebo starší tří let, zachování určitého standardu životní úrovně i po narození dítěte a rovněž získání pracovních zkušeností před narozením dítěte.

Bezdětní ve výzkumu VÚPSV neměli odlišné očekávání od státu oproti těm, kdo již rodinu založili a pečují o nezletilé děti. Mezi bezdětnými lidmi byla však malá znalost nástrojů rodinné politiky, což může ovlivňovat jejich natalitní plány.

Čím méně o nich dotázaní věděli, tím méně je považovali za důležité.

Na základě výpovědí respondentů jak v kvantitativním, tak v kvalitativním šetření VÚPSV byla zformulována následující doporučení pro rodinnou a sociální politiku, jež lze uplatnit jak na národní, tak regionální úrovni:

- Zvýšit obecnou **informovanost o opatřeních rodinné politiky**. S tím souvisí i důraz na jejich dlouhodobost a předvídatelnost případných změn.
- Zlepšit dostupnost bydlení pro mladé lidi, aby mohli založit vlastní domácnost.
- Posílit pozici mladých lidí na trhu práce tak, aby byli finančně soběstační.
- Podpořit **flexibilní formy práce** jako součást opatření sladování práce a rodiny.
- Zaručit návrat do původního zaměstnání rodiče po rodičovské dovolené.
- Zajistit **dostatečnou nabídku služeb péče o děti** v předškolním věku.
- Zamezit výraznému poklesu příjmu domácnosti v době, kdy jeden z rodičů pečuje o děti (např. rodičovským příspěvkem, peněžitou pomocí v mateřství, otcovskou poporodní péčí).

Bezdětní ve výzkumu VÚPSV

Výzkum VÚPSV zaměřený na bezdětnost měl **design smíšené metodologie**, kombinoval tedy kvantitativní a kvalitativní přístup. Cílovou skupinou kvantitativního šetření byli muži a ženy ve věku 25 až 44 let (včetně). Dotázaní ani případně jejich partnerky/partneři nesměli mít vlastní ani adoptované dítě, ani dítě v pěstounské péči. Respondentky a partnerky respondentů nebyly v době výzkumu těhotné.

Dalším výběrovým kritériem byla partnerská situace respondenta v době výzkumu. **První cílovou skupinou byli jedinci žijící s partnerem ve společné domácnosti** déle než 6 měsíců, a to po většinu dní v týdnu (tzv. bezdětná partnerství). **Druhou cílovou skupinu tvořili jedinci, kteří s partnerem/partnerkou** ve společné domácnosti po většinu dní v týdnu **nežili** (tzv. living-apart-together, LAT), **nebo ti, kteří v době výzkumu neměli žádný partnerský vztah** (tzv. singles). Obě základní skupiny byly ve výběrovém souboru zastoupeny ve stejné míře. V jejich rámci byl dále specifikován podíl mužů a žen a podíly věkových kategorií 25 až 34 let a 35 až 44 let zvlášť pro muže a ženy, podobně bylo zohledněno i nejvyšší dokončené vzdělání. Dané rozdělení bylo kontrolováno podle kraje (NUTS3) a velikostní kategorie sídla. Oporou pro nastavení kvót byla šetření ČSÚ SILC 2017 a VŠPS 2017.

Sběrem dat byla na základě veřejné zakázky pověřena agentura STEM/MARK, a. s., sběr probíhal v červenci a v srpnu 2020. Pro šetření byla zvolena kombinace dotazování PAPI metodou (standardizovaný face to face rozhovor v domácnosti respondenta se záznamem odpovědí do papírové verze dotazníku; 45 % respondentů) a CAWI metodou (internetové dotazování – respondent vyplňuje dotazník sám; 55 % respondentů). Datový soubor čítal **2 089 respondentů**.

Dotazníkové šetření bylo doplněno **kvalitativním výzkumem založeným na 27 problémově orientovaných rozhovorech s bezdětnými muži a ženami**. Jeho cílem bylo porozumět procesům rozhodování o rodičovství a bezdětnosti ve skupině respondentů, kteří se zdají směřovat k bezdětnosti celoživotní.

Vznik tohoto policy brief byl finančně podpořen z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na období 2018–2022, je součástí projektu VÚPSV „Komplexní výzkum o situaci rodin a seniorů“.

VÚPSV, v. v. i.
Dělnická 213/12
170 00 Praha 7

tel.: +420 211 152 711
e-mail: vupsv@vupsv.cz
datová schránka: xy9n88n
<https://www.vupsv.cz>

tým: Rodinná politika
vedoucí týmu:
Mgr. Jana Paloncyová, Ph.D.
jana.paloncyova@vupsv.cz

© Výzkumný ústav práce
a sociálních věcí, v. v. i.
Praha, 2021

Policy Briefs VÚPSV, v. v. i.
ISSN 2694-9482

Zdroje

Paloncyová, J., Hašková, H., Höhne, S., Kuchařová, V., Žáčková, L., Lukić, A., 2021. *Bezdětní a postoje k rodičovství*. Praha: VÚPSV, v. v. i. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_487.pdf.

CVVM. 2020. *Postoje českých občanů k partnerství, manželství a rodičovství – únor 2020*. Dostupné z: <https://cvvm.soc.cas.cz/cz/tiskove-zpravy/ostatni/vztahy-a-zivotni-postoje/5179-postoje-ceskych-obcanu-k-partnerstvi-manzelstvi-a-rodicovstvi-unor-2020>.

Kreyenfeld, M., Konietzka, D. (eds.) 2017. *Analyzing childlessness*. In: *Childlessness in Europe: Contexts, causes, and consequences*. Springer, Cham. Dostupné z: <https://link.springer.com/book/10.1007%2F978-3-319-44667-7>.

Kurkin, R. 2019. Počty narozených dětí by již neměly překročit současné hodnoty. *Statistika a my*, č. 2. Dostupné z: <https://www.statistikaamy.cz/2019/02/27/pocty-narozenyh-deti-by-jiz-nemely-prekrocit-soucasne-hodnoty/>.

Mgr. Jana Paloncyová, Ph.D.

(jana.paloncyova@vupsv.cz) je vedoucí týmu rodinné politiky VÚPSV, v. v. i. Zabývá se demografickými proměnami a tématy z oblasti rodinné politiky.

PhDr. Hana Hašková, Ph.D.

(hana.haskova@soc.cas.cz) je vědeckou pracovnící Sociologického ústavu AV ČR. Zabývá se sociologií genderu a rodiny a analyzuje reprodukční chování.

Ing. Sylva Höhne

(sylva.hohne@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící VÚPSV, v. v. i. Zaměřuje se převážně na ekonomické podmínky domácností a finanční podporu rodin s dětmi.

PhDr. Věra Kuchařová, CSc.

(vera.kucharova@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící ve VÚPSV, v. v. i. Zaměřuje se na rodiny a jejich životní podmínky ze sociologického pohledu.

Mgr. Lucie Žáčková

(lucie.zackova@vupsv.cz) je výzkumnou pracovnící VÚPSV, v. v. i. Zabývá se rodičovstvím a jeho spojitostmi se sladováním pracovního a osobního života.